ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 106, Temmuz 2020, s. 251-258

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.43862>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
30.05.2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.07.2020

Dr. Berrin AKÇALI
akbumin@gmail.com

TÜRKÇEDEKİ SÖZLÜKLERDE VE EDEBÎ ESERLERDE GEÇEN BAZI ALMANCA ALINTILAR

Öz

Bu çalışmada Türkçedeki sözlüklerde ve edebî eserlerde geçen bazı Almanca sözcükler ele alınmaktadır. Bunun için Almancadan Türkçeye geçmiş ve henüz hiç incelenmemiş birtakım Almanca sözcükler bulunmuştur. Türkçede daha önce ses bilim ve anlam bilim açısından araştırılmış 102 Almanca alıntı olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda ise bunların dışında kalan 14 sözcük yer almaktadır. Bu sözcükler ses bilim ve anlam bilim açısından incelenerek Almancadaki biçim Türkçedekiyle kıyaslanmıştır. Ses bilim açısından bakıldığında söyleyiş ve yazılıştan hareketle sözcüklerin Türkçeye hangi yolla alıntılandığının ve ses olaylarının bulunması, anlam bilim açısından bakıldığında ise sözcüklerdeki anlam olaylarının saptanması amaçlanmıştır. Sonuç olarak ses bilim bakımından sözlü ya da yazılı yolla alıntılandığı düşünülen bu Almanca alıntılarının bazı durumlarda hangi yolla Türkçeye geçtiğine karar verilememiştir. Bunun nedenleri de açıklanmıştır. Ayrıca sözcüklerde görülen ses olayları da yazılmıştır. Anlam bilim bakımından sözcüklerin Türkçedeki anlamlarıyla Almancadaki anlamları karşılaştırılmış ve geçen anlam olaylarına değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Almanca alıntılar, ses bilim, anlam bilim.

SOME GERMAN BORROWINGS IN TURKISH DICTIONARIES AND LITERARY WORKS

Abstract

This study deals with some German words that exist in Turkish dictionaries and literary works. Therefore some German words have been found, which have been borrowed from German in Turkish and have not been studied yet. It has been determined that there are 102 German borrowings, which have been previously studied in terms of phonology and semantics. In our study, however, there are 14 other words. These words have been investigated phonologically and semantically, and the form in German has been compared with that in Turkish. In terms of phonology, it is aimed to find out through which way the words have been borrowed in Turkish, starting from pronunciation and spelling and also to find out the sound events; in terms of semantics, the aim is to determine the semantic events in the words. Consequently, it has not been decided through which way these German borrowings, which are thought to have been borrowed orally or in written form in terms of phonology, have been borrowed in Turkish in some cases. The reasons for this consequence have been explained. Moreover, the sound events that are seen in the words have been written. The meanings of words in Turkish and in German have been compared in terms of semantics, and the meaning events have been mentioned.

Keywords: German borrowings, phonology, semantics.

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, Türkçedeki sözlüklerde ve edebî eserlerde yer alan bazı Almanca alıntılarının ses bilim ve anlam bilim açısından incelenmesidir. Bu bağlamda çeşitli Türkçe sözlüklerde ve edebî eserlerde geçen Almanca alıntılar taranarak bu sözcüklerin ses bilim ve anlam bilim açısından Türkçedeki biçimle kıyaslanması amaçlanmıştır. Çalışmada yer alan sözcüklerin seçilmesinin nedeni, bunların daha önce ses bilim ve anlam bilim bakımından hiçbir kaynaktan incelenmemiş olmasıdır.

Türkçe tarih boyunca birçok dille etkileşim içinde olmuştur. Bu etkileşim bazen sözlü iletişim yollarıyla bazen de yazılı yollarla sağlanmıştır. Önceleri 10. yy.'da Türkçe üzerinde hâkim olan Arapça ve Farsça zamanla yerini Batı dillerine bırakmıştır. Bu Batı dillerinden biri de Almancadır. "XIX. yüzyılda Almanlarla Türkler arasındaki ilişki, daha çok Türk ordusunu yenileştirme hareketleri dolayısıyladır. Bu bakımdan Almanca ile Türkçe arasındaki ilişkiler XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra yoğunlaşmıştır. Daha sonra kültürel ilişkiler devreye girmiştir." (Korkmaz, 1995: 854). Almancanın Türkçeyi etkilemesinde Bağdat Demiryolu'nun inşası önemlidir (Çiftçınar, 2000: 41). Bilindiği gibi I. Dünya Savaşı'ndaki müttefiklik nedeniyle ve II. Dünya Savaşı sırasında birçok Alman bilim adamının Türkiye'ye gelerek üniversitelerin yapılanmasında rol almalarıyla Türk-Alman ilişkileri artmıştır. Bundan dolayı birçok kimya, fizik, tıp, askerlik terimi Almancadan Türkçeye geçmiştir. Çalışmamızda ise gündelik dilde kullanılan bazı sözcüklerin yanı sıra kimya, biyoloji, müzik, tiyatro, dokumacılık alanlarında kullanılan terimlere rastlanmıştır.

TS'deki Almanca alıntı sayısı 85'tir. Türkiye Türkçesinde daha önce ses bilimsel ve anlam bilimsel açıdan işlenmiş 102 Almanca alıntı vardır: *akut, alzaymır, aparat, aynştaynyum,*

balata, balsam, beher, beherglas, biyodizel, blokhavz, dekan, difenbahya, dikta, dizel, doçent, dübel, düze, element, ester, fahrenheit, faşing, feldmareşal, feldspat, fenik, fertik, filinta, gastrula, gayzerit, general, genetik, Germanistik, gerundium, gestalt, gestapo, gnays, graben, graf, grafiker, grosmarket, hahniyum, hamburger, haymatlos, hinterlant, horst, kaput, karpit, karst, kayzer, keramik, keton, kiklon, kipe, klapa, kobalt, konsonant, kraft, kuruş, kuvars, laborant, lavta, laytmotif, liet, lös, lümpen, mark, mavzer, mazohist, moment, mopet, Nazi, om, otoban, panzer, pot, preparat, rate, rayba, Ren geyiği, revir, röntgen, Slavistik, şablon, şalter, şilep, şlempe, şnitzel, şnorkel, şvester, takograf, takometre, taler, talveg, tekniker, termin, tifdruk, tonmayster, trafo, tras, vaks, vokal, volfram, Yiddiş (Akçalı, 2017: 804-806).

Türkiye Türkçesindeki daha önce incelenmemiş olan Almanca alıntıları ses bilim ve anlam bilim açısından ele alalım:

ach so ‘“Ha öyle mi? Anladım!” anlamında kullanılan bir söz’ (TBKKS, 2015: 29) < Alm. *ach so* ‘so ist das’ (W, 1997: 161). TBKKS’de sözcüğün Fakir Baykurt’un *Yüksek Fırınlar* adlı eserinde geçtiği kaydedilmiştir. *Ach so* sözcüğü Men., Red., KT, TS 1944, TTL I, TS ve MS’de bulunmamaktadır. Türkçede ve Almancada aynı anlamda temel anlamıyla kullanılmaktadır. Almancada ve Türkçede aynı şekilde yazıldığından Türkçeye yazılı yolla geçtiği görülmektedir.

bitte ‘“Lütfen” anlamında kullanılan bir söz’ (TBKKS, 2015: 188) < Alm. *bitte* ‘<Höflichkeitsformel> sei od. seien Sie so freundlich!; wenn ich dich od. Sie darum bitten darf!; gern, selbstverständlich, ja; wenn du willst, wenn Sie wollen!’ (W, 1997: 292). TBKKS’de sözcüğün Fakir Baykurt’un *Yüksek Fırınlar* adlı eserinde geçtiği yazılmıştır. *Bitte* sözcüğü Men., Red., KT, TS 1944, TTL I, TS ve MS’de geçmemektedir. Türkçede ve Almancada aynı anlama gelmektedir ve temel anlamıyla kullanılmaktadır. [‘bitə] şeklinde Almancada tek *t* ile telaffuz edildiğinden Türkçeye muhtemelen yazılı yolla geçmiştir.

blut ‘Kan’ (TBKKS, 2015: 194) < Alm. *Blut* ‘Flüssigkeit zum Transport von Sauerstoff u. Nährstoffen im Körper der Menschen u. Tiere; <fig.> Abstammung, Herkunft; <Tierzucht> Eigenart eines Tieres hinsichtl. seiner Abstammung (Kalt~, Voll~, Warm~); <fig.> Gemütslage, Temperament’ (W, 1997: 298). TBKKS’de sözcüğün Selim İleri’nin *Hayal ve İstirap* adlı eserinde yer aldığı belirtilmiştir. *Blut* sözcüğü Men., Red., KT, TS 1944, TTL I, TS ve MS’de yoktur. Almancada Türkçedekiyle aynı anlamda kullanılmaktadır; fakat sözcüğün Almancadaki mecaz olan ‘köken, asıl, soy; huy, mizaç, yaradılış’ anlamları Türkçede bulunmamaktadır. Almancada [blu:t] şeklinde telaffuz edilmektedir. Türkçeye sözlü yolla mı, yoksa yazılı yolla mı alıntılandığı konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir; çünkü sözcüğün yazılışı ile söylenişi birbirine çok yakındır.

dramaturg ‘Tiyatro oyunu yazma ve yönetme mutahassısı’ (TTL I, 2002: 656), ‘tiy. Tiyatro için oyun seçmek, oyunları irdelemek, sahnelenmesi işine yardım etmek, oyuncu seçmede, malzemelerin hazırlanmasında danışmanlık yapmak gibi görevleri bulunan kimse’ (TS, 2011: 720), ‘Sahne oyunu yazma ve yönetme kurallarını bilen ve bir eser sahneye konulurken bu konuda kendisinden faydalanan kimse’ (MS, 2011: 773), ‘Oyun yazma ve yönetme kurallarını bilen, bir oyun yazılır veya sahnelenirken bu bilgisinden yararlanan kimse’ (TBKKS, 2015: 307) < Alm. *Dramaturg* ‘Mitarbeiter der Theaterleitung, der Stücke für die Bühne aussucht und bearbeitet u. bei der Gestaltung auf der Bühne beratend mitwirkt’ (W, 1997: 372). TBKKS’de sözcüğün Selim İleri’nin *Saz Caz Düğün Varyete* adlı eserinde bulunduğu ifade edilmiştir. *Dramaturg* sözcüğü Men., Red., KT ve TS 1944’te geçmemektedir. MS’de Türkçeye Fr. *dra-*

maturge sözcüğünden geçtiği yazılmıştır (MS, 2011: 773); ancak biz Türkçeye Alm. *Dramaturg*’dan geçtiği kanaatindeyiz. Nitekim TTL I’de de Fransızcadan alıntılarının aksine sözcüğün Almancadan alınmış olmasının göze çarptığı, belki bunda 1936 yılında Ankara’daki konservatuarın drama kısmında profesör olan Alman tiyatro yazarı Carl Zuckmayer’in etkisinin olabileceği ifade edilmiştir (TTL I, 2002: 656). *Dramaturg* sözcüğü Türkçede, Almancada aynı anlama gelen ve temel anlamda kullanılan bir tiyatro terimidir. Almancada [drama'türk] şeklinde telaffuz edildiğinden Türkçeye muhtemelen yazılı yolla alıntılanmıştır.

fagot ‘Ağızlığı yan yatmış soru işareti biçiminde, perdeli, ağaçtan bir üfleme çalgı’ (TS, 1944: 196), ‘Bir çeşit nefesli çalgı’ (TTL II, 2009: 27), ‘Tahtadan parçaları uç uca takılı, uzun bir boru biçiminde, perdeli bir üflemlerli çalgı’ (TS, 2011: 846; TBKKS, 2015: 363, 364), ‘Yan tarafındaki uzun ve ince dilcikten üflenmek suretiyle çalınan, kalın ve tatlı sesli, tahtadan yapılmış nefesli çalgı’ (MS, 2011: 927) < Alm. *Fagott* ‘tiefstes Holzblasinstrument mit geknicktem Blasrohr, Oboe in Baßlage’ (W, 1997: 457). TBKKS’de sözcüğün Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar* ve Haldun Taner’in *Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil* adlı eserlerinde görüldüğü kaydedilmiştir. Men., Red. ve KT’de *fagot* sözcüğü geçmemektedir. TS 1944, TTL II ve MS’de İtalyanca; TS ve TBKKS’de Almanca kökenli olduğu belirtilmiştir. Türkçede ve Almancada aynı anlamda kullanılmaktadır. Telaffuzu Almancada [fa'göt] şeklindedir. Anlam, telaffuz ve yazılış verilerinden hareketle sözcüğün Türkçeye İtalyancadan değil, Almancadan geçtiği ifade edilebilir; çünkü İtalyancada *fagotto* şeklinde yazılıp [fa'gotto] olarak telaffuz edilmektedir ve sözcüğün İtalyancada Türkçedeki anlamın dışında ‘fagot çalan kimse’ anlamı da vardır (Akçalı, 2019: 150, 151). Türkçeye muhtemelen sözlü yolla geçmiştir; ancak son seste ünsüz tekleşmesi (Alm. -tt > T. -t) ve transfonemizasyonla yazılı yolla da alıntılanmış olabilir.

fatum ‘Kader, alın yazısı’ (TBKKS, 2015: 377) < Alm. *Fatum* ‘Schicksal’ (W, 1997: 465). TBKKS’de sözcüğün Cemil Meriç’in *Jurnal* adlı eserinde geçtiği belirtilmiştir. *Fatum* sözcüğü Men., Red., KT, TS 1944, TTL II, TS ve MS’de görülmemektedir. Türkçede ve Almancada aynı anlama gelen ve temel anlamda bulunan bu sözcük her iki dilde de aynı şekilde yazılıp telaffuz edilmektedir; dolayısıyla Türkçeye sözlü yolla da yazılı yolla da geçmiş olabilir.

hayl ‘Selamlama sözü’ (TBKKS, 2015: 506) < Alm. *Heil* ‘1. die Glückseligkeit od. Erlösung, die der Mensch in der Religion sucht, Gnade, Gnadengeschenk Gottes (Seelen~); Glück, Wohlergehen, Segen; Nutzen, Hilfe, Besserung. 2. ~ dir, Cäsar! (Grußformel im alten Rom); im Jahre des ~s 1720; Ski ~! (Grußformel der Skiläufer)’ (W, 1997: 612, 613). TBKKS’de sözcüğün Halide Edip Adivar’ın *Tatarcık* adlı eserinde yer aldığı yazılmıştır. *Hayl* sözcüğü Men., Red., KT, TS 1944, TTL II, TS ve MS’de bulunmamaktadır. Türkçede Almancadaki 2. anlamda olduğu gibi kullanılan bir selamlama sözü olup Almancada ‘insanın dinde aradığı mutluluk ya da kurtuluş, merhamet, tanrının merhamet hediyesi; mutluluk, hayır duası; fayda, yardım, iyileşme’ anlamlarına gelmektedir. Almancada <ei> yan yana geldiğinde [ai] olarak telaffuz edildiğinden söyleniş [hail] şeklindedir; dolayısıyla sözcüğün Türkçeye sözlü yolla alıntılandığı anlaşılmaktadır.

kamgarn ‘Yün liflerinden, tiftikten, yapay liflerden ya da bunların karışımlarından elde edilen bir iplik türü’ (TSD, 2018) < Alm. *Kammgarn* ‘Garn aus reiner, gekämmter Wolle, <auch> reinen Chemiefasern von kämmfähiger Länge od. Mischungen dieser Materialien untereinander od. mit anderen gekämmten Spinnstoffen’ (W, 1997: 706). *Kamgarn* sözcüğü Men., Red., KT, TS 1944, TS, MS ve TBKKS’de yoktur. Türkçe ve Almancada aynı anlamdadır. Her iki dilde de aynı şekilde telaffuz edildiğinden Türkçeye muhtemelen sözlü yolla geçmiştir; fakat

iç seste ünsüz teklesmesi (Alm. -mm- > T. -m-) ve transfonemizasyonla yazılı yolla alıntılanmış olabileceği ihtimali de düşünülebilir.

klaviyatür ‘Klavye, org’ (TBKKS, 2015: 702) < Alm. *Klaviatur* ‘Gesamtheit der Tasten’ (W, 1997: 734). TBKKS’de sözcüğün Haldun Taner’in *Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil* adlı eserinde bulunduğundan bahsedilmiştir. *Klaviyatür* sözcüğü Men., Red., KT, TS 1944, TS ve MS’de geçmemektedir. Türkçede ve Almancada aynı anlamdadır ve temel anlamıyla kullanılmaktadır. Almanca sözcükteki ikili ünlü *ia*, Türkçede *y* türemesiyle giderilmiştir. Ayrıca sözcükte Türkçede ünlü incilmesi (Alm. -u- > T. -ü-) olmuştur. Almancada [klavi̯aˈtuːɐ̯] şeklinde telaffuz edildiğinden Türkçeye muhtemelen yazılı yolla geçmiştir.

krankenşayn ‘Hasta kâğıdı, hasta fişi’ (TBKKS, 2015: 800) < Alm. *Krankenschein* ‘(für kassenärztliche Behandlung) Bescheinigung von Krankenkassen für ihre Mitglieder’ (W, 1997: 770). TBKKS’de sözcüğün Füzûzan’ın *Yeni Konuklar* adlı eserinde yer aldığı belirtilmiştir. *Krankenşayn* sözcüğü Men., Red., KT, TS 1944, TS ve MS’de yoktur. Almancada ‘üyeleri için hastalık sigortası belgesi’ anlamına gelen bu sözcük, Türkçede ‘hasta kâğıdı, hasta fişi’ anlamındadır; dolayısıyla burada başka anlama geçiş türlerinden yakın anlama geçiş söz konusu olmuştur. Almancada <sch> yan yana geldiğinde [ʃ], <ei> yan yana geldiğinde ise [ai] olarak telaffuz edilir. Söylenişi [ˈkraŋkŋʃain] şeklinde olan sözcüğün Türkçeye sözlü yolla geçtiği görülmektedir.

kurhaus ‘İlçalarda sanatoryum binası’ (TBKKS, 2015: 835) < Alm. *Kurhaus* ‘Hotel, in dem Kurgäste wohnen u. gepflegt werden u. das oft zugleich die nötigen Einrichtungen zur Kur enthält; größtes u. vornehmstes Hotel eines Kurortes’ (W, 1997: 785). TBKKS’de sözcüğün Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları* adlı eserinde geçtiği ifade edilmiştir. *Kurhaus* sözcüğü Men., Red., KT, TS 1944, TS ve MS’de bulunmamaktadır. Almancada ‘içerisinde kaplıca misafirlerinin kaldığı ve yedirilip içirildiği ve çok defa aynı zamanda tedavi için gerekli tesisatı bulunan otel; bir kaplıca yerinin en büyük ve en lüks oteli’ anlamına gelmesine karşın Türkçede ‘ılıcalarda sanatoryum binası’ anlamında olması, sözcükte başka anlama geçiş türlerinden yakın anlama geçişin görüldüğüne işaret etmektedir. Almancada [kuːɐ̯haus] şeklinde telaffuz edildiğinden Türkçeye muhtemelen yazılı yolla alıntılanmıştır.

layhtarbayt ‘Hafif iş’ (TBKKS, 2015: 862) < Alm. *Leichtarbeit* < Alm. *leicht* ‘von geringem Gewicht (Gegenstände, Gepäck); geringfügig, unbedeutend (Fehler, Strafe, Wunde); zart (Berührung); bekömmlich, nicht schwer verdaulich (Speise, Wein); <fig.> einfach, nicht schwierig; oberflächlich, leichtfertig, leichtsinnig’ (W, 1997: 805) + Alm. *Arbeit* ‘körperl. od. geistige Betätigung, Tätigkeit, Beschäftigung (Garten~, Haus~, Forschungs~); Beruf, berufl. Tätigkeit, Stellung (Berufs~); Mühe, Anstrengung; schriftl. od. prakt. Prüfung (Prüfungs~, Schul~, Mathematik~); Ausführung, Gestaltung (Einlege~, Goldschmiede~); Herstellung <Mechanik> das Produkt aus der an einem Körper angreifenden Kraftkomponente und dem vom Körper unter ihrem Einfluß zurückgelegten Weg; das bearbeitete Ergebnis der Tätigkeit, Leistung (Schul~, Doktor~)’ (W, 1997: 206). TBKKS’de sözcüğün Füzûzan’ın *Yeni Konuklar* adlı eserinde bulunduğu kaydedilmiştir. *Layhtarbayt* sözcüğü Men., Red., KT, TS 1944, TS ve MS’de geçmemektedir. Görüldüğü üzere Alm. *leicht* ‘hafif ağırlıkta; pek ufak, önemsiz; ince; ağır olmayan sindirimi kolay; *mec.* basit, zor olmayan; yüzeysel, düşüncesiz, dikkatsiz’ ile Alm. *Arbeit* ‘bedensel ya da ruhsal kullanılma, iş, uğraşı; meslek, mesleki etkinlik; zahmet, çaba; yazılı ya da uygulamalı sınav; uygulama, düzenleme; üretim; çalışmanın işleyen sonucu, randıman’ın Türkçede bir araya gelmesinden oluşmuş bir birleşik sözcüktür. Genel anlamda bakıldı-

ğında mecazi anlam dışında Türkçede ve Almancada aynı anlama gelmektedir. Almancada <ei> yan yana geldiğinde [ai], <ch> yan yana geldiğinde [ç] olarak telaffuz edilir; yani Alm. *leicht*’ın telaffuzu [laiçt], Alm. *Arbeit*’ın telaffuzu [’arbait] şeklindedir; Türkçeye sözlü yolla geçtiği anlaşılmaktadır.

mangan ‘kim. Doğada oksitler halinde bulunup çeliği sertleştirmek için bir katkı olarak kullanılan, 1212 derecede ergiyen, yoğunluğu 7,39, atom ağırlığı 54,93 olan, Mn simgesiyle gösterilen çok sert ve kırılgan bir maden’ (TS, 1944: 396), ‘kim. Manganez’ (TS, 2011: 1620) < Alm. *Mangan* ‘silbergraues, sprödes Metall, Ordnungszahl 25’ (W, 1997: 837). *Mangan* sözcüğü Men., Red., KT, MS ve TBKKS’de yoktur. Türkçede ve Almancada aynı anlamdadır. Almancada [maŋ’ga:n] şeklinde telaffuz edilmektedir. Sözcüğün yazılışı ile söylenişi birbirine çok yakın olduğundan Türkçeye sözlü yolla mı, yoksa yazılı yolla mı geçtiği konusunda kesin bir şey söylemek mümkün olmamaktadır.

matrîks ‘biy. İçinde birçok biyolojik olayın meydana geldiği, akıcılığı az, cansız bir sıvı ortam’ (TS, 2011: 1635) < Alm. *Matrix* ‘Mutterboden; Keimschicht der Haarzwiebel, Nagel- u. Krallenbett der Wirbeltiere; Hülle der Chromosomen; <Farbfernsehen> Schaltung zur gleichzeitigen Steuerung von Helligkeit u. Farbsignalen; <Math.> System von Größen, die in einem rechteckigen Schema angeordnet sind; Sy *Matrize*; <EDV> rasterförmige Anordnung von Punkten bei der Darstellung von Zeichen u. Bildelementen’ (W, 1997: 846). *Matrîks* sözcüğü Men., Red., KT, TS 1944, MS ve TBKKS’de geçmemektedir. Almancada belirtildiği üzere ‘humuslu toprak; soğanın tohum tabakası, omurgalı hayvanların tırnak ve pençe dibi; kromozomların kılıfı; <renkli televizyon> aydınlık ve renk sinyallerinin eş zamanlı kumandasına yönelik devre; <mat.> dikdörtgen biçimindeki şemada sıralanmış numaralar sistemi; eş anlamlısı *Matrize*; <elektronik bilgi işlem> sinyallerin ve görüntü elemanlarının canlandırılmasındaki maddelerin şema biçimindeki düzeni’ anlamları bulunmaktadır. Türkçede ve Almancada aynı anlama gelen bir terim olduğu, ancak Almancadaki bitki, hayvan, televizyon, matematik ve elektronik bilgi işlem için kullanılan anlamların TS’de yer almadığı görülmektedir. Almancada [’ma:trîks] şeklinde telaffuz edilmektedir. Türkçeye sözlü yolla ya da transfonemizasyonla yazılı yolla (Alm. /x/ > T. /ks/) geçmiş olabilir.

Bu sözcüklerin dışında TS’de, TBKKS’de ve edebî eserlerde yer alan, Türkçeye Almancadan geçtiği belirtilen ekonomi ve askerlik terimlerinden 3 sözcük daha vardır: (1) ‘Avusturya altını’ (TBKKS, 2015: 687, 806) anlamına gelen *kıremiç/kremitç*, (2) ‘1886 tarihinden başlayarak Osmanlı ordusunda kullanılmaya başlayan Alman topu’ (TBKKS, 2015: 817) anlamında olan *krup* ve (3) ‘1. On kişilik asker birliği. 2. Savaş gemilerinde deniz erlerinin yattığı koğuş’ (TS, 2011: 1620; TBKKS, 2015: 920, 921) anlamındaki *manga*. Ancak kökenleri olduğu belirtilen sırasıyla Alm. *Kremis*, *Kruppe* ve *Manga* sözcüklerine ulaşabildiğimiz Almanca sözlüklerde rastlanmadığından bu sözcükler çalışmamızda incelenememiştir.

SONUÇ

Çalışmamızda daha önce ses bilim ve anlam bilim bakımından hiçbir kaynaktan incelenmemiş (*fagot* hariç) 14 sözcük ele alınmıştır. Ayrıca ulaşabildiğimiz Almanca sözlüklerde yer almamasından kaynaklı incelenemeyen ekonomi ve askerlik terimlerinden 3 sözcük (*kıremiç/kremitç*, *krup* ve *manga*) daha tespit edilmiştir. Ses bilim açısından bakıldığında Türkçeye sözlü yolla (*hayl*, *krankenşayn*, *layhtarbayt*), yazılı yolla (*ach so*, *bitte*, *dramaturg*, *klaviyatür*, *kurhaus*) alıntılandığı saptanabilen sözcükler olmuştur. Bunun dışında sözlü yolla ya da transfonemizasyonla yazılı yolla geçmiş olabileceği konusunda kararsızlık yaşanan sözcükler (*fagot*,

kamgarn, *matriks*) de vardır. Ayrıca yazılışları ile söylenişleri birbirine çok yakın ya da aynı olan sözcüklerin (*blut*, *fatum*, *mangan*) sözlü yolla mı, yoksa yazılı yolla mı alıntılandığı konusunda kesin bir şey söylemek mümkün olmamıştır. Türkçede ikili ünlü (*klaviyatür*), ünlü incelmesi (*klaviyatür*) ve transfonemizasyonla yazılı yolla alıntılanmış olabileceği düşünülürse ünsüz tekleşmesi (*fagot*, *kamgarn*) tespit edilen sözcükler bulunmaktadır. Anlam bilim açısından bakıldığında ise çalışmamızda kimya (*mangan*), biyoloji (*matriks*), müzik (*fagot*, *klaviyatür*), tiyatro (*dramaturg*), dokumacılık (*kamgarn*) terimlerinin ve gündelik dille ilgili sözcüklerin (*ach so*, *bitte*, *hayl*) yer aldığı gözlenmiştir. İncelenen sözcüklerin Türkçede ve Almancada çoğunlukla aynı anlamda kullanıldıkları anlaşılmış, bazen Almanca sözcüğün (*blut*) Türkçede bulunmayan mecaz anlamlara sahip olabildiği görülmüştür. Birkaç sözcükte (*krankenşayn*, *kurhaus*) Türkçede başka anlama geçiş türlerinden yakın anlama geçiş olduğu belirlenmiştir.

Kısaltmalar

KT: Kâmûs-ı Türkî

Men.: Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae: Lexicon Turcico- Arabico-Persicum

MS: Misalli Büyük Türkçe Sözlük

Red.: A Turkish and English Lexicon

TBKKS: Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü

TS: Türkçe Sözlük, TDK Yay.

TSD: Türkçe Sözlük, Dil Derneği Yay.

TTL: Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı

W: Wahrig Deutsches Wörterbuch

KAYNAKLAR

Akçalı, Berrin, (2017), “Türkiye Türkçesinde Kullanılan Batı Kaynaklı (Almanca, İngilizce) Kelimeler Üzerinde Ses Bilimsel ve Anlam Bilimsel Bir İnceleme”, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Akçalı, Berrin, (2019), “Türkçedeki Akupunktur, Aposteriori, Dozer, Fagot Sözcüklerinin Kökenleri Üzerine”, Sosyal Bilimler Dergisi, S. 41, s. 147-152.

Ayverdi, İlhan, (2011), Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.

Çiftınar, Bülent, (2000), Die Deutschen Lehnwörtern in der Türkischen Schriftlichen Presse Zwischen 1960-1990, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Duden Deutsches Universalwörterbuch: Das umfassende Bedeutungswörterbuch der deutschen Gegenwartssprache, (2015), Bibliographisches Institut, Berlin.

Korkmaz, Zeynep, (1995), “Batı Kaynaklı Yabancı Kelimeler ve Dilimiz Üzerindeki Etkileri”, Türk Dili, S. 524, s. 843-858.

Meninski, Franciscus à Mesgnien, (2000), Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae: Lexicon Turcico-Arabico-Persicum (haz. Mehmet Ölmez), Simurg Yayınları, İstanbul.

- Pons Großwörterbuch: Englisch-Deutsch/Deutsch-Englisch, (2005), Ernst Klett Sprachen GmbH, Stuttgart.
- Redhouse, Sir James William, (1987), A Turkish and English Lexicon: shewing in English the significations of the Turkish terms, Librairie du Liban, Beirut.
- Steuerwald, Karl, (1993), Deutsch-Türkisches Wörterbuch (Almanca-Türkçe Sözlük), Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Şemseddin Sâmî, (2002), Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Tietze, Andreas, (2002), Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı: Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen, C. 1 (A-E), Simurg Yayınları, İstanbul.
- Tietze, Andreas, (2009), Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı: Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen, C. 2 (F-J), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Türkçe Sözlük, (1944), Cumhuriyet Basımevi, İstanbul.
- Türkçe Sözlük, (2011), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük, (2018), Dil Derneği Yayınları, Ankara.
- Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, (2015), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Wahrig, Gerhard, (1997), Deutsches Wörterbuch, Bertelsmann Lexikon Verlag, Gütersloh.